

กระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรมบูรณาการหลักไตรสิกขา

The Learning Process of Imagineering Integrates the Threefold Training

พระมหาพงศกร สิมพา
Phramaha Pongsakorn Simpa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
Email: pong2729sim@gmail.com

Received November 6, 2023; Revised December 21, 2023; Accepted January 10, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรม โดยนำเอาหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาบูรณาการเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรมให้เป็นไปเพื่อการพัฒนามนุษย์ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพ คือมีศีลที่ดี (อธิศีลสิกขา) เพื่อรักษากายและวาจา ด้านจิตภาพ คือมีสมาธิที่ดี (อธิจิตสิกขา) เพื่อรักษาจิต ด้านปัญญาภาพ คือ มีปัญญาดี (อธิปัญญาสิกขา) เพื่อให้รู้เท่าทันโลกภายในและภายนอก สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล การฟัง การเรียนรู้ให้มาก และการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งนี้ หลักไตรสิกขาสามารถนำมาบูรณาการใช้ในกระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรมได้ทุกขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การจินตนาการ 2) การออกแบบ 3) การพัฒนา 4) การนำเสนอ 5) การปรับปรุง และ 6) การประเมินผล การนำหลักไตรสิกขามาบูรณาการในกระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรมส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้มีความละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ไม่ได้มุ่งเพียงแค่องค์ความรู้ที่นักเรียนจะได้รับ หากแต่ยังมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้ง 3 ด้าน คือ กายภาพ จิตภาพ และปัญญาภาพ ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังทั้งคุณธรรมและความรู้ควบคู่กันไป เป็นอุปนิสัยแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเกิดการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้; จินตวิศวกรรม; ไตรสิกขา

Abstract

This academic article studies the learning process of Imagineering integrates the Threefold Training: morality, concentration, and wisdom. To strengthen the learning process of Imagineering for human development covering all 3 aspects: 1) the physical aspect is having good morals to preserve body and speech (training in higher morality), 2) the mental aspect is having good concentration to preserve the mind (training in higher mentality), and 3) the wisdom aspect is having good wisdom (training in higher wisdom). To be aware of the internal (mind) and external world and be able to solve various problems by thinking logically, listening and learning a lot, and taking actual actions. The Threefold Training can be integrated into all steps of the learning process of Imagineering consisting of 1) Imagination 2) Design 3) Development 4) Presentation 5) Improvement, and 6) Evaluation. They are integrating the Threefold Training in the learning

process of Imagineering resulting in the learning process becoming more profound. It does not focus on just the knowledge that students will receive, but it focuses on developing students in all three aspects: physical, mental, and intellectual. Learners are cultivated in both morality and knowledge together. And they become to foundation for lifelong learning and sustainable human development.

Keywords: Learning Process; Imagineering; Threefold Training

บทนำ

โลกใบนี้ล้วนถูกเติมแต่งไปด้วยจินตนาการของผู้คน ตึกสูง ๆ อาคารสวย ๆ สิ่งประดิษฐ์ ผลิตภัณฑ์ เทคโนโลยีสุดล้ำสมัย รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ถูกผลิตคิดค้นขึ้นในปัจจุบัน ล้วนมีจุดกำเนิดมาจากจินตนาการของมนุษย์ เพราะเดิมทีสิ่งเหล่านี้ก็ไม่เคยมี การจะทำการที่ไม่เคยมีให้เกิดมีขึ้นจึงต้องอาศัยการจินตนาการเป็นจุดตั้งต้น เป็นตัวนำให้เกิดการกระทำ ยิ่งภาพแห่งจินตนาการชัดเท่าไรโอกาสที่สิ่งนั้นจะเป็นจริงยิ่งมีมากเท่านั้น การศึกษาในยุคปัจจุบันต้องพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเสาะหาความรู้เพื่อบูรณาการศาสตร์ มีความสามารถในการหยั่งรู้ว่า สิ่งไหนต้องทำ สิ่งไหนควรทำ (ธงชัย สมบูรณ์, 2566) การศึกษาในเทรนด์อนาคตจะเปลี่ยนจาก knowledge based เป็น wisdom based นั่นคือ จะไม่ได้เป็นการเรียนเพื่อให้ได้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้ความฉลาดด้วย ซึ่งเด็กรุ่นใหม่มีความรู้อย่างเดียวไม่พอ แต่ต้องฉลาดร่วมด้วย เพราะตอนนี้อंकความรู้มีมากมายที่พวกเขาสามารถเรียนรู้ได้ (วิเลิศ ภูริวัชร, 2565) การศึกษาในปัจจุบันจึงเป็นการเปิดมิติมุมมอง โอกาส การเข้าถึงองค์ความรู้ที่ถูกต้อง ตลอดจนการนำองค์ความรู้ที่ได้มาต่อยอด หากผู้เรียนเพียงแต่เรียนเพื่อรู้เท่านั้น ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นก็นับว่าน้อยเต็มทีหรืออาจจะไม่สามารถยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้เลย ดังนั้นการเรียนรู้จึงควรมีการต่อยอด มีการพัฒนาจากความรู้ที่เป็นนามธรรมให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม สามารถนำมาแก้ไขปัญหาได้ พัฒนาได้ เพิ่มพูนมูลค่าได้ จุดนี้จึงจะยังคุณค่าที่แท้จริงของการศึกษาให้ปรากฏขึ้น

การจัดการศึกษาด้วยกระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรมยังสอดคล้องกับตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ในยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนากำลังคน การวิจัยและนวัตกรรม เพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ สร้างกำลังคนมีทักษะที่สำคัญจำเป็นและมีสมรรถนะตรงตามความต้องการของตลาดงานและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างผลผลิตและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

การจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการจินตวิศวกรรมจึงนับว่าเป็นกระบวนการที่น่าสนใจ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ฝึกคิด ฝึกทำ ฝึกการทำงานเป็นทีม เกิดการพัฒนาทักษะอย่างรอบด้าน ผสมกับการนำหลักไตรสิกขามาบูรณาการในแต่ละขั้นตอนของการเรียนรู้ ย่อมส่งผลให้การเรียนรู้มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีและเกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

กระบวนการเรียนรู้จินตวิศวกรรม

จินตนาการ หมายถึง การสร้างภาพขึ้นในจิตใจ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554) คำว่า จินตวิศวกรรมศาสตร์ (Imagineering) เป็นคำผสมระหว่างคำว่า จินตนาการ (Imagination) + วิศวกรรมศาสตร์ (Engineering) รวมความได้ว่า กระบวนการการคิด แนวคิด การออกแบบ สร้างสรรค์จากจินตนาการที่เป็นภาพนามธรรม ความเพ้อฝันให้สามารถกลายเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมจับต้องได้จริง โดยมีความใกล้เคียงหรือตรงกับจินตนาการนั้น ๆ ให้ได้มากที่สุด ซึ่งใช้เทคนิคทางวิศวกรรม ความสนุก และเทคนิคอื่น ๆ มาผสมผสานกันให้

กลายเป็นจริง (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2566) การทำสิ่งที่จินตนาการเอาไว้มาสู่สิ่งที่ป็นจริงได้ในทางปฏิบัติ เป็นการนำสิ่งที่สร้างภาพเอาไว้ในความคิดให้กลายมาเป็นสิ่งประดิษฐ์และนวัตกรรมที่จับต้องได้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้แบบจิตวิศกรรมผ่านการสังเคราะห์มาจากทฤษฎีของ Wright (2008)

กระบวนการเรียนรู้แบบจิตวิศกรรม มี 6 ด้าน 17 ขั้นตอน ประกอบด้วย (ปรัชญนันท์ นิลสุข และปณิตา วรรณพิรุณ, 2556)

1) การจินตนาการ (Imagination) ได้แก่

- ขั้นตอนการกำหนดโจทย์จินตนาการของผลงาน (Problem)
- ขั้นตอนการระดมสมองจินตนาการผลงาน (Brainstorm)
- ขั้นตอนการแสดงความคิดเห็น (Discussion)
- ขั้นตอนการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของจินตนาการ (Feasibility)

2) การออกแบบ (Design) ได้แก่

- ขั้นตอนการร่างแบบ (Draft)
- ขั้นตอนการเขียนสตอรี่บอร์ด (Story board)
- ขั้นตอนการเขียนสคริปต์ (Script)
- ขั้นตอนการสร้างจำลอง (Prototype)

3) การพัฒนา (Development) ได้แก่

- ขั้นตอนการสร้าง (Create)
- ขั้นตอนการทดสอบการทำงาน (Test)

4) การนำเสนอ (Presentation) ได้แก่

- ขั้นตอนการแสดงผลงาน (Show)
- ขั้นตอนการแข่งขัน (Contest)
- ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (Suggestion)

5) การปรับปรุง (Improvement) ได้แก่

- ขั้นตอนการแก้ไขผลงาน (Revised)
- ขั้นตอนการสรุปผลงาน (Conclusion)

6) การประเมินผล (Evaluation) ได้แก่

- ขั้นตอนการประเมินตามจินตนาการ (Process Evaluation)
- ขั้นตอนการประเมินคุณภาพงาน (Product Evaluation)

การจัดการเรียนการสอนในกระบวนการเรียนรู้จิตวิศกรรม สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับการศึกษา เพราะจินตนาการมีได้ไม่จำกัดอยู่เพียงแคในช่วงวัยใดวัยหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน วัยผู้ใหญ่ก็สามารถจินตนาการสิ่งต่าง ๆ ได้เสมอ โดยปกติคนเรามักจะจินตนาการกันอยู่แล้ว หากแต่ไม่ได้จับจดเป็นชิ้นเป็นอัน หรือเป็นเพียงการจินตนาการแบบผิวเผินไม่เกิดการต่อยอดจริงจังกับจินตนาการนั้น ๆ การนำจินตนาการมาสู่ระบบการศึกษา ทำให้ครูและนักเรียนได้เปิดโลกทัศน์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่นกับจินตนาการที่สามารถมีได้อย่างไม่จำกัด ให้นักเรียนได้จินตนาการอย่างเป็นระบบ ทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักวิธีคิดออกแบบ และสร้างชิ้นงานด้วยตนเอง ตลอดจนได้แสดงออกโดยการนำเสนอผลงานของตนเองในรูปแบบต่าง ๆ พร้อมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะและคำติชม นำไปปรับปรุงแก้ไขจนได้สิ่งที่สมบูรณ์ตามจินตนาการที่คาดหวัง ทำให้ผู้เรียนเกิดความรัก

ในการที่จะเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญอย่างแท้จริง โดยมีรายละเอียดแนวทางการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

1) การจินตนาการ นักเรียนทุกคนล้วนแล้วแต่มีจินตนาการเป็นของตนเอง การจินตนาการอาจเป็นการต่อยอดจากสิ่งเหล่านั้น หรืออาจเป็นสิ่งที่แปลกและแตกต่างจากสิ่งนั้น ๆ ไปเสียเลยก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากได้มีการแลกเปลี่ยนแนวความคิดของกันและกัน ระดมสมองร่วมกัน ก็อาจจะทำให้จินตนาการของนักเรียนมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น จินตนาการเป็นภาพในความคิดของตัวบุคคล ในเบื้องต้นนี้ต้องอาศัยการสื่อสารด้วยคำพูดอธิบายภาพในความคิดนั้นให้ผู้อื่นรับรู้และคิดตามได้ สิ่งที่ครูจะต้องเข้าใจก็คือ ให้อิสระในการจินตนาการแก่ผู้เรียน และยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียนแม้ว่าจะไม่ถูกใจบ้างก็ตาม

2) การออกแบบ เป็นขั้นตอนที่นักเรียนจะต้องสื่อสารจินตนาการที่อยู่ในความคิดให้ออกมาเป็นรูปเป็นร่าง โดยอาศัยการร่างแบบ การเขียนสตอรี่บอร์ด การเขียนสคริปต์ และการสร้างแบบจำลอง โดยนักเรียนสามารถเริ่มต้นได้ตั้งแต่แบบง่าย คือ การร่างด้วยมือไปจนถึงการใช้อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ช่วยในการร่างแบบ เพื่อจุดประสงค์สำคัญคือสามารถสื่อสารจินตนาการนั้นออกมาให้คนอื่นรับรู้ได้ตรงกัน ให้สามารถนำมาต่อยอดสู่ขั้นตอนต่อไปได้ โดยครูเป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือ หรืออาจสอนวิธีการร่างแบบ การเขียนสตอรี่บอร์ด การเขียนสคริปต์อย่างเป็นลำดับขั้น แต่ไม่ควรเข้าไปแก้ไขจินตนาการหรือการออกแบบที่นักเรียนดำเนินการอยู่ เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นปรับตามความคิดของผู้เรียนได้ตลอดเวลา

3) การพัฒนา เป็นขั้นตอนการสร้างและทดสอบการทำงานของชิ้นงานนั้น เมื่อมีการจินตนาการแล้วร่างแบบและสร้างแบบจำลองแล้ว ต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาต่อยอดเพื่อสร้างชิ้นงานให้เกิดขึ้นตามจินตนาการของตนเอง การสร้างชิ้นงานไม่จำเป็นต้องยึดติดที่ความสวยงาม หรือคุณภาพของชิ้นงานนั้น ๆ มากจนเกินไป เพราะอาจจะทำให้นักเรียนขาดกำลังใจในการเรียนรู้หรือการพัฒนาต่อยอด ถ้าผลงานที่เกิดขึ้นมีการทดสอบการใช้งาน การทดสอบประสิทธิภาพ การทดสอบคุณภาพ จนสามารถใช้งานได้จริงก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและชื่นชม แต่ถ้านักเรียนไม่สามารถสร้างชิ้นงานได้สมบูรณ์ตามจินตนาการ ให้ถือว่าชิ้นงานนั้นเป็นต้นแบบของจินตนาการไม่ใช่ความล้มเหลวของการเรียนรู้ ชิ้นงานต้นแบบนั้นผู้เรียนสามารถอธิบายจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของตนได้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาต่อไป

4) การนำเสนอ เป็นขั้นตอนที่นักเรียนจะต้องนำผลงานที่พัฒนาขึ้น ทั้งที่เป็นชิ้นงานเดี่ยวหรือชิ้นงานกลุ่ม นำมาจัดแสดงและนำเสนอในรูปแบบที่เหมาะสม เช่น หากเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรืองานศิลปะ นวัตกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ควรนำมาจัดแสดงไว้ในที่นำเสนอ เพื่อให้ผู้ชมได้เห็นชิ้นงานจริง ๆ หรือหากชิ้นงานมีขนาดใหญ่อาจใช้วิธีการนำเสนอด้วยภาพและวีดีโอแทน นอกจากนี้ ควรมีการทำโปสเตอร์ ทำสไลด์ หรือมัลติมีเดียประกอบด้วยตามความถนัดและความสามารถของนักเรียน และผู้สร้างชิ้นงานควรนำเสนอด้วยตัวเอง เพื่ออธิบายแรงบันดาลใจและการได้มาซึ่งชิ้นงานนั้นอย่างชัดเจน การแข่งขันและให้รางวัลไม่ควรมีการจัดลำดับที่ 1 - 2 - 3 อาจจะให้เป็นระดับหัวใจ เป็นรูปดาว หรือเป็นเหรียญทอง เงิน ทองแดง โดยทุกผลงานควรได้รับรางวัลใดรางวัลหนึ่ง พร้อมทั้งให้คณะกรรมการ ครู และนักเรียนคนอื่น ๆ ร่วมแสดงความคิดเห็น ชื่นชม หรือเสนอแนะเชิงบวกกับทุกผลงานทั้งนี้ ต้องระมัดระวังการให้ข้อเสนอแนะที่มากเกินไปความสามารถของนักเรียน และระมัดระวังการให้ข้อเสนอแนะเชิงลบจนกลายเป็นการสบประมาทจนทำให้นักเรียนท้อถอยและล้มเลิกจินตนาการ ให้ข้อเสนอแนะที่เหมาะสมเป็นกำลังใจให้ผู้เรียนในการแก้ไขปรับปรุงผลงาน ให้ระยะเวลาที่เพียงพอสำหรับผู้เรียนได้ปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับจินตนาการของเขามากที่สุด

5) การปรับปรุง เป็นขั้นตอนการแก้ไขและสรุปผลงาน โดยที่นักเรียนจะต้องนำข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะมาพิจารณา และปรับปรุงแก้ไขชิ้นงานของตนเองให้ดียิ่งขึ้น จากนั้นควรมีการสรุปผลการดำเนินการ

ตั้งแต่ต้นจนจบ โดยครูเป็นผู้ร่วมสะท้อนผลตอบทเรียนกับนักเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ และสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดได้ในอนาคต

6) การประเมินผล แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ (1) ประเมินตามจินตนาการ (2) ประเมินคุณภาพงาน เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่นักเรียนและครูควรดำเนินการร่วมกัน โดยนักเรียนควรประเมินตนเองว่าชิ้นงานของตนเอง นั้นเป็นไปตามจินตนาการเบื้องต้นหรือไม่ ได้ตามความคิดและตอบโจทย์ที่ตั้งเอาไว้แต่ต้นหรือไม่ รวมถึงประเมินคุณภาพชิ้นงานตามที่เกิดขึ้นจริง และครูเป็นผู้ประเมินสรุปเพื่อเทียบกับนักเรียน โดยประเมินจากชิ้นงานที่ สร้างตรงตามจินตนาการและการออกแบบ ผลการนำเสนอผลงานของผู้เรียนเป็นที่ประทับใจทั้งครูและผู้ชมอื่น ๆ ตลอดจนประเมินความมานะพยายาม การทำงานร่วมกันของนักเรียนในการปรับปรุงแก้ไขผลงาน ไม่ว่าจะมผลงาน สมบูรณ์หรือบกพร่องก็สามารถประเมินคุณภาพผลงานได้ทั้งสิ้น

กล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้จินตวิศกรรม มี 6 ด้าน 17 ขั้นตอน: 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) การ จินตนาการ 2) การออกแบบ 3) การพัฒนา 4) การนำเสนอ 5) การปรับปรุง 6) การประเมินผล เป็นกระบวนการ เรียนรู้ที่ใช้ได้กับทุกช่วงวัย ส่งเสริมด้านความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการคิด การออกแบบ การแก้ไขปัญหาอย่างเป็น ขั้นตอน การทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนการนำเสนอผลงาน การรับฟังและยอมรับข้อเสนอแนะเพื่อการเรียนรู้ และพัฒนาต่อยอดอย่างต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้จินตวิศกรรมนี้ นับว่าเป็นกระบวนการที่น่าสนใจและมีความ เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน ที่ผู้เรียนมีความกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก การได้เรียนรู้ผ่านการลงมือทำ (Learning by Doing) จะทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการอย่างรอบด้านทั้งความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ทั้งนี้หากมีการนำหลักธรรม มาเป็นเครื่องหนุนนำในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ ก็จักยังประโยชน์ให้เกิดมากขึ้นไปอีก

หลักไตรสิกขา

สิกขา คือ การศึกษา การสำเหนียก การเรียน การฝึกฝนปฏิบัติ การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ และฝึกหัด ปฏิบัติให้เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตนหรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึง ความสมบูรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตโต, 2554) สิกขามี 3 ประการ หรือเรียกว่า ไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่าง คือ 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตตสิกขา 3) อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตโต, 2554)

ไตรสิกขานี้ นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา อุปมาวมสิกขาบททั้งปวงเข้าไว้ในไตรสิกขานี้ ครอบคลุม ดังปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท 150 ถ้วนที่กุลบุตรผู้ปรารถนาประโยชน์ ศึกษาอยู่ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน สิกขา 3 ประการนี้เป็นที่รวมของสิกขาบท 150 นั้นทั้งหมด” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แนวทางการเจริญไตรสิกขานี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา - ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังตจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุดุตถกณที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา - ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธ-คามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา (มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2539)

อนึ่งไตรสิกขา นับเป็นคุณเครื่องสำคัญที่ชี้ชัดถึงความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏใน พระไตรปิฎกความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลาติตตามนุโคไปข้างหลังร้องว่า “แม้ตัวเราก็คือโค แม้ตัวเราก็คือโค” แต่ มันไม่มีสีเหมือนโค ไม่มีเสียงเหมือนโค ไม่มีรอยเท้าเหมือนโค มันเพียงแต่ติดตามไปข้างหลังเท่านั้น ร้องว่า “แม้ตัว เราก็คือโค แม้ตัวเราก็คือโค” แม้ฉันทิ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็นั่นเหมือนกัน ติดตามไปข้างหลังหมูภิกษุ ประกาศตนว่า “แม้เราก็คือภิกษุ แม้เราก็คือภิกษุ” แต่เธอไม่มีความพอใจในการสมาทานอธศีลสิกขาเหมือน

ภิกษุอื่น ไม่มีความพอใจในการสมาทานอธิจิตตสิกขาเหมือนภิกษุอื่น ไม่มีความพอใจในการสมาทานอธิปัญญาสิกขาเหมือนภิกษุอื่น ภิกษุนั้นเพียงแต่ติดตามไปข้างหลังหมู่ภิกษุ ประกาศตนว่า “แม้เราก็คือภิกษุ แม้เราก็คือภิกษุ” เท่านั้น เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา” ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แหละ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อธิศีลสิกขา หมายถึง สิกขาคือศีลอันยิ่ง เป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาศีลอย่างสมบูรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตฺโต, 2554) ศีลนับว่าเป็นพื้นฐานของการกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า “อานนทฺ ศีลที่เป็นกุศลมี อวิปปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอนิสงส์ - อวิปปฏิสารมีปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอนิสงส์ - ปราโมทย์มีปีติ (ความอิ่มใจ) เป็นผล มีปีติเป็นอนิสงส์ ... นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นในวิมุตติ) เป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอนิสงส์ อย่างนี้ อานนทฺ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทั้งนี้ ศีลเป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล ก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้เหมาะกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปวินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อม ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดี ตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

อธิจิตตสิกขา หมายถึง สิกขาคือจิตอันยิ่ง อธิจิตอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิเป็นต้นอย่างสูง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตฺโต, 2554) เป็นความตั้งมั่นแห่งจิต หรือภาวะที่จิตสงบนิ่งจับอยู่ที่อารมณ์อันเดียว กล่าวได้อีกอย่างว่า สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสัน ๆ ว่า พัฒนาคูณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตฺโต, 2536)

อธิปัญญาสิกขา หมายถึง สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง อธิปัญญาอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาปัญญาอย่างสูง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2555) เป็นความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง จำแนกได้ 3 ประการ คือ

- 1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล
- 2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับการเล่าเรียน
- 3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

การพัฒนามนุษย์ด้วยหลักไตรสิกขาก็ถือว่าเป็นการพัฒนาครบถ้วนทั้งทางกาย-วาจา ทางใจ และทางสติปัญญา เป็นการพัฒนาคืออย่างยั่งยืน เหมาะแก่การนำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษาในทุกยุคทุกสมัยเพื่อสร้างคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม และมีชีวิตที่ดีงามในสังคมโลก

กระบวนการเรียนรู้จิตวิศกรรมบูรณาการหลักไตรสิกขา

จากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้จิตวิศกรรมและหลักไตรสิกขา พบว่ามีความสอดคล้องและเกี่ยวเนื่องกัน สามารถนำหลักไตรสิกขามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้จิตวิศกรรมให้กระบวนการจัดการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้นไปได้ โดยมีแนวทางในการประยุกต์ใช้ ดังนี้

1) การจินตนาการ (Imagination)

- ศील : การกำหนดปัญหาให้ชัดเจน การมีส่วนร่วมในการระดมสมองวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองในระหว่างการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
- สมาธิ : การเอาใจจดจ่อกับการระดมสมอง มีความตั้งใจในการสื่อสาร รับสาร ระหว่างการร่วมแสดงความคิดเห็น
- ปัญญา : คิดวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของจินตนาการ

2) การออกแบบ (Design)

- ศील : การมีวินัยและความรับผิดชอบในการร่างแบบ การเขียนสตอรี่บอร์ด การเขียนสคริปต์ และจัดทำแบบจำลองให้เรียบร้อยตามขั้นตอนและเวลาที่กำหนด
- สมาธิ : การเอาใจจดจ่อมีความมุ่งมั่นนำจินตนาการในขั้นแรกมาสู่การร่างแบบ การเขียนสตอรี่บอร์ด การเขียนสคริปต์ และจัดทำแบบจำลอง
- ปัญญา : สังเคราะห์ข้อมูล และองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาพิจารณาด้วยเหตุและผล นำมาต่อยอดขยายผลให้เกิดเป็นปัญญาในการแก้ไขปัญหา

3) การพัฒนา (Development) ได้แก่

- ศील : มีวินัย ความรับผิดชอบ และความอดทนในการสร้างสรรค์ผลงาน และการทดสอบการทำงานของผลงาน ให้เป็นไปในทิศทางที่ดั่งาม ไม่ให้ส่งผลกระทบเสียหายต่อบุคคลหรือสิ่งแวดล้อม
- สมาธิ : การเอาใจจดจ่ออย่างจริงจัง คลุกคลีอยู่กับสิ่งที่ทำให้มากพอ มีความมุ่งมั่นในการสร้างผลงาน เรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการสร้างและทดสอบการทำงานของผลงาน
- ปัญญา : ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่จะเกิดจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ ได้ทำจริง เห็นจริง สัมผัสจริง แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เกิดเป็นทักษะที่จะทำให้ผู้เรียนคิดเป็นทำเป็น เป็นตัวรู้ตัวปัญญาที่จะติดตัวผู้เรียนต่อไปในภายภาคหน้า

4) การนำเสนอ (Presentation) ได้แก่

- ศील : มีวินัย และความรับผิดชอบในการจัดเตรียมข้อมูลการนำเสนอให้พร้อม การฝึกฝนทักษะการสื่อสาร การเคารพต่อความคิดเห็นต่างของผู้อื่น
- สมาธิ : การเอาใจจดจ่อและมีความตั้งใจในการนำเสนอผลงาน มีสมาธิในการเปิดใจรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดผลงานให้ดียิ่งขึ้น
- ปัญญา : การสื่อสารสิ่งที่ตนเองได้รู้ได้ทำไปสู่ผู้อื่นให้เกิดความเข้าใจตรงตามความหมายที่ต้องการจะสื่อ เป็นการทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปในตัว และเป็นโอกาสที่จะได้ไตร่ตรององค์ความรู้ที่ได้ให้มีความชัดเจนแจ่มแจ้งมากยิ่งขึ้น

5) การปรับปรุง (Improvement) ได้แก่

- ศील : มีวินัย ความรับผิดชอบ และความอดทนในการปรับปรุงแก้ไขผลงานให้ดียิ่งขึ้น
- สมาธิ : การเอาใจจดจ่อมุ่งมั่นตั้งใจในการแก้ไขและการสรุปผลงาน
- ปัญญา : การพิจารณาไตร่ตรองซ้ำแล้วซ้ำเล่ายอมทำให้เกิดปัญหาที่คมชัดมากยิ่งขึ้น ในการปรับปรุงแก้ไขเป็นการนำผลงานเดิมมาทำซ้ำปรับใหม่และปรุงเพิ่มให้ผลงานมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เกิดทักษะการเรียนรู้ระหว่างการแก้ไขผลงานนั้น

6) การประเมินผล (Evaluation) ได้แก่

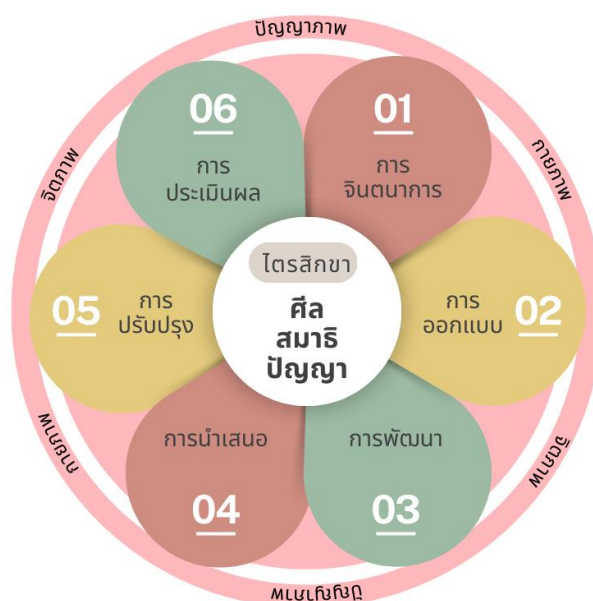
- ศील : การประเมินคุณภาพของผู้เรียนด้านกายภาพ ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ต่อการประเมินผลตามความเป็นจริง การยอมรับและเคารพความเห็นต่างด้วยจิตที่มีเมตตา
- สมาธิ : การประเมินคุณภาพผู้เรียนด้านจิตภาพ การเอาใจจดจ่อ มุ่งมั่นตั้งใจ พินิจพิจารณาการเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ
- ปัญญา : การประเมินคุณภาพผู้เรียนด้านปัญญาภาพ ให้ผู้เรียนได้สะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง และรับฟังการสะท้อนผลจากผู้อื่น โดยมีการประเมินตามจินตนาการและตามคุณภาพผลงาน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้หลากหลายมุมมอง ได้ทบทวนสิ่งที่เรียนรู้ครบถ้วนทั้งกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดสร้างสรรค์ผลงานครั้งต่อไป และนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ในมิติของนักเรียน นักเรียนจะต้องใฝ่เรียนรู้พัฒนาตนให้เป็นผู้มีศีลดี คือ มีศีล 5 หรือศีลที่เหมาะสมกับเพศสภาพของตน รักษาระเบียบวินัย มีความสุภาพทางกาย ทางวาจา และประพฤติตนที่มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตน เป็นต้น มีสมาธิดี คือ มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการเรียนรู้ สามารถจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำได้ดี เป็นต้น มีปัญญาคือ หมั่นไตร่ตรองพิจารณาสิ่งต่าง ๆ และแสวงหาความรู้ ศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) สามารถบูรณาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการพัฒนาพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำไปใช้ด้วยความรอบคอบ (พระอรรถชาติ เดชดำรง, 2566; Tan & Damnoen, 2020) และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Klomkul et al., 2023)

ในมิติของครู ครูจะต้องดำรงตนให้เป็นผู้มีศีลดี คือ มีศีล 5 หรือศีลที่เหมาะสมกับเพศสภาพของตน มีวินัย มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ วางตัวในฐานะที่เหมาะสม เป็นต้น มีสมาธิดี คือ มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการจัดการเรียนการสอน ใจเย็น สุขุมรอบคอบ เป็นต้น มีปัญญาคือ มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการเรียนการสอน มีทักษะการสอนที่ดี มีการแสวงหาความรู้ ศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง เข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องได้อย่างหลากหลาย เข้าใจระดับความพร้อมของนักเรียน สามารถพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ วิเคราะห์ อำนวยความสะดวก และให้คำแนะนำสิ่งต่าง ๆ แก่นักเรียนได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

องค์ความรู้จากการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้จิตวิศวกรรม โดยได้นำหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศील สมาธิ และปัญญา มาบูรณาการเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้จิตวิศวกรรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษาค้นคว้าเป็นแผนภาพ ดังนี้

สรุป

กระบวนการเรียนรู้จิตวิตรกรรมบูรณาการหลักไตรสิกขา ครูจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก และจัดการเรียนรู้แบบจิตวิตรกรรมให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน โดยยึดหลักไตรสิกขา คือ 1) ศีล การมุ่งเน้นพัฒนาขัดเกลาด้านกายภาพ ฝึกฝนอบรมทางกายและวาจาให้มีความเจริญก้าวหน้า ทำสิ่งใด พูดสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตาที่มีสัมมาทิฐิ และมีความรับผิดชอบต่องานที่ทำสิ่งที่พูด 2) สมาธิ การมุ่งเน้นพัฒนาขัดเกลาด้านจิตภาพ ฝึกฝนอบรมจิตของตนให้มีความหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าสิ่งรบกวนต่าง ๆ คิดในสิ่งที่ดี ประกอบด้วยเมตตาที่มีสัมมาทิฐิ 3) ปัญญา การมุ่งเน้นพัฒนาขัดเกลาด้านปัญญาภาพ โดยอาศัยฐานทั้ง ๒ คือ ด้านกายมีศีลที่สะอาดบริสุทธิ์ ด้านใจมีสมาธิที่ดี ยกระดับสู่การฝึกฝนอบรมปัญญา เรียนรู้พิจารณาสิ่งรอบข้างอย่างใคร่ครวญด้วยเหตุและผล ฟังให้มาก และลงมือปฏิบัติจริง ทั้งนี้หลักไตรสิกขามานุกรณาการในทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้จิตวิตรกรรม ประกอบด้วย 1) การจินตนาการ (Imagination) 2) การออกแบบ (Design) 3) การพัฒนา (Development) 4) การนำเสนอ (Presentation) 5) การปรับปรุง (Improvement) 6) การประเมินผล (Evaluation)

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย สมบูรณ์. (2566) *โลกหลังยุคใหม่: การศึกษาไทยที่ควรเป็น!*. สืบค้นเมื่อ 19 สิงหาคม 2566, จาก http://www.edu.ru.ac.th/images/edu_pdf/thai_education_it_ShouldBe_31102558.pdf
- ปรัชญนันท์ นิลสุข และ ปณิตา วรรณพิรุณ. (2556). การเรียนรู้แบบจิตวิตรกรรม. *วารสารพัฒนาเทคนิคศึกษา*, 25(86), 33-37.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 35) กรุงเทพฯ: ผลิธัมม.
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม : มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ พระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481-492.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (30 กันยายน 2564). จิตวิศวกรรมศาสตร์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 19 สิงหาคม 2566, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/วอลต์ดิสนีย์อิมเมจเจอร์ริง>.
- วิเลิศ ภูริวัชร. (20 พฤศจิกายน 2565). 4 เทรนด์การศึกษายุคใหม่ ที่น่าจับตามอง ผลิตรายการใหม่แบบ Lifeline Learning. สืบค้นเมื่อ 19 สิงหาคม 2566, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/health/education/1038840>.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2566, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579*. กรุงเทพฯ: พรินทกราฟฟิค.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.
- Klomkul, L., Damnoen, S., Sawasdee, U., & Wilairadtanakun, A. (2023). Network Development of Buddhist Communication Innovative Space For Media Literacy of Thai Youths. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 35, 919-935.
- Phumphongkhochasorn, P., Damnoen, S., Tuwanno, D. M., Srichan, P. W., & Udomdhammajaree, P. (2022). Educational Quality Assurance and School Management Standards According to International. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 6(1), 1–16.
- Tan, C. C., & Damnoen, P. S. (2020). Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 1–20.
- Wright, A. (2008). *The Imagineering Field Guide to Disneyland*. California: Disney Editions.